

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALNA REVIVA.

Št. 7. (julij.)

LETO VIII.

VSEBINA:

UVODNIK. — ŽIVKO TOPALVIČ: AGRARNI NEMIRI V BOSNI IN HERCEGOVINI. — E.: POLITIČNO ŽIVLJENJE IN NAZIRANJE ANTIKE. — INŽENIR DRAG. OUSTINČIČ: DONESKI K AGRARNEMU VPRAŠANJU NA KRANJSKEM. — PREGLED: POLITIČNI. — ŽENSTVO IN POLITIKA. — . . . . . SOCIALNI. — DOŠLE KNJIGE. . . . .

UREDNIK IN IZDAJATELJ: Dr. ANT. DERMOTA V GORICI.

LASTNIK: KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV.

V GORICI 1911.

TISKA: „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1.
v mesecu.

Naročnina: Za Avstro-Ogrsko
za vse leto 5 K s poštnino vred,
za pol leta in za četrt leta so-
razmerno; za Nemčijo 5 K 80 v.,
za ostale države 6 K 40 v. —
Posamezna številka 42 v.

Rokopisi in časopisi v zameno
naj se pošljajo na uredništvo,
naročnina in reklamacije pa na
upravo Naših Zapiskov v Gorici.

Čitateljem „Naših Zapiskov“

uljudno priporočam svojo knjigovезnico za vsako-
vrstna naročila v mojo stroko spadajočih del. —
Izdelujem tudi vsakemu ukusu ugaјajoče okvirje
za podobe l. t. d., ter jamčim za solidno in točno
..... postrežbo po zmernih cenah. ....

Anton Zupančič,
knjigovez,
Ljubljana, Slomškova ul. 31.

Minole državnozborske volitve so ipak dobile svoje geslo, četudi šele po glavnih volitvah. Sicer je bila Bienerthova vlada ob razpustu državnega zbora dala direktivo, v kakšni smeri se naj vodi agitacija in kakšen naj bo cilj in smoter teh volitev. Vladi je bila potrebna zanesljiva in močna večina. Izmed tedanjih vladnih strank je ni mogla sestaviti tako, da bi lahko vladala s krepko roko. Zdelo se ji je, da je največja ovira na poti do tega cilja — socialno demokratična stranka v državnem boru. Tudi Čehi so ji presedali. Toda če oklesti število socialno demokratičnih poslancev — je računala — se ji kombinacija gotovo posreči. In vlada bi bila rešena.

Še izlepa se ni kmalu tako drastično dokazalo, da se ne sme piti na medvedovo kožo in račun delati brez krčmarja, kakor se je izkazalo te dni! Saj bi se bilo vladi vse krasno ujemalo, če se ne bi bile izpremenile premise. In kako temeljito so se izpremenile! Tepeni so bili v volitvah najhuje krščanski socialisti, oni, ki so tvorili jedro Bienerthovega krdela v državnem zboru. Geslo, ki ga je bila izdala vlada za volitve, se je obrnilo proti Bienerthu samemu in njegovemu sistemu. Zatorej niso bili v teh volitvah poraženi le krščanski socialisti, marveč tudi in predvsem Bienerthova vlada. Seveda ima pa poraz krščanskih socialistov večjo zgodovinsko važnost, nego poraz vlade.

Socialna demokracija se je natančno zavedala težavnega položaja, ki ji je nastal vsled razpusta državnega zbora in volilnega gesla, izdanega in podpiranega od vlade. Meščanske stranke so poizkušale, da ubogajo svojega gospodarja Bienertha, in so kompromisarile, da si vzajemno razdele in zavarujejo mandate ter da po možnosti oskubijo socialno demokracijo. Prezrle so pa isto, kar je pozabila upoštevati vlada: Kako globoko korenini socialna demokracija v avstrijskem ljudstvu.

Socialna demokracija je nastopala po premišljenem načrtu: osredotočila je svojo silo za naskok proti jedru Bienerthove

vojske, krščanskim socialistom, in sicer jih je hotela zadeti v srcu njihove moči, na Dunaju. Če jih zadene tu v živo, je izpodkopala ekzistenco svojega najhujšega nasprotnika, hkratu pa privedla vso Bienerthovo taktiko ad absurdum. To se ji je posrečilo — in iz boja proti socialni demokraciji je nastal boj proti krščanskim socialistom, ki jim je strl glavo! Tako je bilo pravo geslo ob letošnjih državnozborskih volitvah, čeprav je oficijelno obveljalo šele pri ožjih volitvah.

Neskončno zanimljivo je bilo, kakšni veliki in prevdarni državniki so hoteli biti nasprotniki socialne demokracije pri teh ožjih volitvah. Osobito vlada se je izkazala. Sicer ni bilo nič originalnega, kar smo tu videli: baron Beck je podobno taktično potezo napravil mnogo spretneje, nego jo je Bienerth nameraval. Toda značilno je bilo za državnike in vodilne politikarje t. zv. nemške nacionalne zveze, da niso imeli pojma, kakšno razpoloženje vlada med njihovimi volilci. Človek bi skoro trdil, da je bila naivnost Bienertha, ki je izkušal v zadnjem trenutku še pomagati krščanskim socialistom iz zagate, popolnoma enaka oni nemško nacionalnih voditeljev. Bienerth je imel nalog od zgoraj, ker so krščanski socialisti na cesarskem dvoru simpatična stranka. On je izvršil, kar mu je bilo ukazano. Toda nemški nacionalci so bili baje svobodomiselnici. Njih najhujši sovražniki, ki so bili baš krščanski socialci: koliko se je Lueger vojskoval proti židovskemu liberalizmu in svobodomiselnstvu! Kako je Lueger na Dunaju in pravzaprav posredno v celi Avstriji pritisnil ob tla ves nemški liberalizem! Nemški liberalni naučni ministri so si upali le še to brez skrbi izvrševati, kar so velevali krščanski socialci in klerikalci sploh...

Pa vse to je bilo pozabljeno, ker so nemški svobodomiselnici nacionalci računali v svoji kratkovidni nacionalni in razrednoburžoazni zaslepljenosti, da jim več koristi sedaj, v tem hipu 10 mandatov, nego če ubijejo jedro moči krščanskih socialcev, torej jedro klerikalizma, in si zagotovijo za celo generacijo premoč v javnem življenju nemškega naroda v Avstriji. Morda je resnica, da je navadno vrabec v roki več vreden nego golob na strehi — toda politika, ki živi iz rok v usta, prav gotovo ne dospe daleč. Prezreti, ali tudi le omalovaževati, podcenjevati zgodovinski moment, kakršen se je porodil po glavnih volitvah za državni zbor, to se pravi: izdati si spričevalo politične nesposobnosti. Nemško nacionalni svobodomiselnici so si ga sami napisali in podpisali.

Toda zavrelo je med masami! Tako sramotno še ni bil izlepa nihče puščen na cedilu, kakor nemški svobodomiselni voditelji. Enoglasno se je uprlo vse kompromisu med nemškimi nacionalci in krščanskimi socialisti. Zanj bi bili kvečjemu reprezentanti nemške bogate buržoazije. Doživeli smo namreč dobo, ko si klerikalizem in liberalna bogata buržoazija ne nasprotujeta več, marveč si segata pod pazduho, da gresta skupaj proti vzdigujočim se nižjim slojem. Kje so že sijajni časi, ko je nemški liberalizem v Avstriji vstal in vrgel konkordat in sklenil svobodomiselne šolske postavbe, od papeža in cerkve proklete, pozneje pa na tihem odobrene in priznane! Sedaj se kaže, da so gmotni interesi nad idealnimi, oziroma, da se ekonomski interesi liberalne buržoazije in reakcionarnega klerikalizma postali istovetni. Če se je med maso liberalnih volilcev pojavil odpor proti name-ravanemu kompromisu s klerikalci, nam to le svedoči, da je kapitalistična buržoazija že prekoračila višek svoje moči in da so se začeli politično uveljavljati drugi, nižji, četudi ne še delavski, proletarski krogi. Liberalna kapitalistična buržoazija se je že obrabila. Prihajajo nasledniki...

Posledica tega zgodovinskega dneva, ko se je dovršil poraz nemških krščanskih socialcev? Kaj bo storila vlada, nas ne briga dosti. Tudi ne, kaj ukrenejo krščanski socialisti. Pričakujemo pa, da krene vse duševno življenje v Avstriji, v kolikor je v zvezi z javnimi, političnimi razmerami, na pot resnične prostosti. Znamenja se kažejo. To bi bil krasen odgovor na vso klerikalno agitacijo. Tudi na tisti prismojeni pastirski list ljubljanskega kneza in škofa!

Ta pastirski list je dokument. Dokument časa in ljudi. Važen je zato, ker ga je spisal in izdal mož, ki naj bi predstavljal škofovsko dostojanstvo, in ker je vzlic temu spisan v tonu, ki se prav nič ne razlikuje od običajnih Slovenčevih političnih uvodnikov. Dokument je v slabem smislu; kajti pričal bo še poznim rodovom, kako je visok cerkven dostojanstvenik stopil v politični boj in agitiral za klerikalne kandidate, za može, ki bodo — Gostinčar, Demšar, dr. Benkovič — »izvrstni voditelji moške katoliškega prepričanja«, »ki so vsi prisegli na katoliško in slovensko ljudsko zastavo, okoli katere zbrani bodo složno branili pravice božje in pravice svojega krščanskega ljudstva«. Branili bodo te »pravice božje« proti naprednjakom in socialnim demokratom, ki »cerkve zapirajo, redovnike in duhovnike preganjajo, cerkveno premoženje ropajo, zakone razdirajo, in v šolah se ime Kristus, Bog še

slišati ne sme, prevare goljufnost, razbrzdano nesramnost pa pospešujejo, nekateri kar naravnost uče.«

Pastirski list nima privilegija, da ga ne bi smeli kritikovati. Sicer pa ga moramo smatrati za ono, za kar ga je smatrala in porabila klerikalna stranka: za agitacijski letak. Saj je bil izdan zadnji teden pred volitvami. Saj ga je izdalo klerikalne stranke faktično vodstvo. Da to vodstvo ni boljše, seveda nas ne boli! Tudi ni to tu poglavitno.

Reči moramo, da se ta pastirski letak obsoja sam, nele po svoji kruti slovenščini, marveč tudi po svoji žalostni vsebini. Kdor pripoveduje takšne bajke o nazorih svojih političnih nasprotnikov, je moral že hudo zaostati za razvojem časa ali pa nima čistih namenov. Kaj naj si mislimo, če se spomnimo, da je baš škofovski pastir bil oni, ki je ob volitvah duhovnike preganjal; da je baš njegova, klerikalna stranka pobasala bogati vseučiliški fond za svojo strankarsko gospodarsko organizacijo; da škof agitira za politično stranko, ki brani »božje pravice«, ki je pa uvedla v našo javnost tako koruptne razmere, kakršnih politična zgodovina slovenska še ni videla? Kaj naj si mislimo, če se škofovski pastir poslužuje v politični agitaciji celo —denunciacije: »veste..., da naši slovenski liberalci in socialni demokratje to vneboapiročno krivično in hudodelsko ravnanje (zapiranje cerkev, preganjanje duhovnikov itd.) hvalijo, povečujejo in tudi za naše kraje žele. Somišljeniki po vsej Avstriji preže na priložnost, da bi te strašne svoje želje tudi pri nas uresničili. Da, prostozidarji so kar naravnost sklenili, delati na razpad Avstrije, ker je še edina katoliška velesila, dokler pa ne razpade, uprizarjati raznih homatij, posebno hujskati narod zoper narod, da vsled teh homatij Avstrija ne more biti močna, ampak mora trpeti in hirati ter slaba ne more braniti katoliške cerkve, kakor bi bila dolžna. To so njihove nakane, katere bi radi izpeljali, ko bi dobili premoč v državnem zboru ...«

Kar se tiče političnih nazorov, moramo reči, da pastirski letak ljubljanskega škofa daleč zaostaja za časom; kar se tiče sredstev, ki jih v agitaciji uporablja, pa času prednjači. Za politikarja škof torej ne bi bil, pač pa za agitatorja. V političnem boju, ki se ga škof lahko udeležuje kot drugi državljani, je namreč nujno potreba, da sta dana dva predpogoja: stoj vedno na višini časa in bodi pošten! O pastirskem listu pa moramo reči le, da ni na višini časa in da ni gentlemanski.

»Gentleman je oni«, piše angleški kardinal Newman v »The Idea of a University« —, kdor nikdar ne povzroči boli ... Pravi

gentleman se pazno ogne vsaki stvari, ki bi povzročila neprijetnost v duši onih, s katerimi občuje ... Nikdar ni nizkoten ali malenkosten v pregovarjanju, nikdar se ne poslužuje nečastnih sredstev, ne zamenjava osebnosti ali ostrih odgovorov za argumente, ne namiguje na slabo, česar si ne upa izreči ...»

Kardinal Newman torej hoče, da gentleman nikomur nič nečastnega ne podtika in da nikogar ne denuncira. Ker Angleži gentlemanstva niso monopolizirali, bi ga lahko poznali že tudi na Slovenskem in tudi v političnem boju. Celo škof Jeglič!

Ali ne bi javna morala potem stala višji, čuvaj si jonski?

X.

ŽIVKO TOPALOVIČ:

Agrarni nemiri v Bosni in Hercegovini.

(Dalje.)

III.

Morda je Avstro-Ogrska, ko je vdrla v Bosno in Hercegovino, resno nameravala rešiti tamošnje agrarno vprašanje. Toda to namero je hitro opustila, ker je agrarno vprašanje postalo temelj njene politične moči v teh deželah.

Avstro-ogrsko vojska ni lahko prodrla v Bosno. Sedemdeset tisoč vojakov je bilo treba, da so korak za korakom zavzeli deželo, ker je upor v Hercegovini, podpiran iz Srbije in Črnegore, bil obenem boj za narodno osvoboditev. Kmetje so pričakovali gospodarsko osvoboditev bodisi v svoji samostalni državi ali pa v eni izmed že obstoječih srbskih držav. Ta moment skupnosti narodne in gospodarske osvoboditve so znali graščaki jako dobro izkoristiti. Avstro-Ogrska posest, pridobljena v krvavem boju, je bila v nevarnosti, da bo izgubljena, ako bi kmetje vsled gospodarske osvoboditve postali samostojni in močni. Z druge strani so graščaki, ki bi mogli biti njih zavezniki, imeli orožje v rokah in so bili pripravljene, da branijo svoje privilegije, kakor so jih bili branili v prejšnjih stoletjih. Avstro-Ogrska uprava je v prvih dneh svoje vlade v Bosni in Hercegovini uvidela, da je preveč nevarno vtikati se v agrarne odnošaje, in je proglasila, da ostanejo vsi lastninsko-pravni odnošaji takšni, kakor so bili

pod Turki, ter da se morejo kmetje brez strahu pred kaznijo zaradi požganih pristav vrniti na graščinska posestva. Obenem je nova deželna uprava izjavila, da ne more izvršiti nobenih reform prej, dokler se položaj v deželi ne zjasni in uredi, pozneje bo že vsak dobil svojo pravico.

Toda interesi avstroogrske politike so ostali do danes taki, kakor so bili formulirani v prvih dnevih okupacije. Gospodarska osvoboditev kmetov, ki so v pretežni večini pravoslavni Srbi, bi imela za posledico materialno okrepitev tega dela prebivalstva, ki bi imel potemtakem v svojih rokah vso odporno moč v deželi. Ako se pa ta največji del srbskega naroda zadrži v gospodarski odvisnosti od graščakov, ki so domalega vsi mohamedanci, je izključeno, da bi se ta del prebivalstva razvijal, obenem je pa ta okolnost tudi vzrok večnim notranjim preprirom. Vera igra v teh kulturno nerazvitih zemljah veliko vlogo, in je verska organizacija, zlasti pri mohamedancih povsod izvedena. To je bilo posebno mogoče tudi iz tega razloga, ker so muslimani bodisi graščaki ali pa svobodni kmetje, iz katerih so vsled neprestanega propadanja postali mohamedanski tlačani. Notranjih borb torej med mohamedanci še ni bilo. Toda med dvema verama je vsled agrarskih odnošajev nastalo interesno, razredno nasprotje. Ta dva dela naroda sta morala biti v neprestani medsebojni borbi. Mir bi mogel biti med njima samo takrat, ako se o agrarnem vprašanju ne govori. Ako bi se ta dva dela prebivalstva združila v skupno borbo proti vladi, je treba ziniti samo besedico o rešitvi agrarnega vprašanja, in sloge ni več. Z neprestano notranjo borbo je paralizirana vsaka odporna moč, in avstro-ogrska uprava je mogla brez skrbi uresničevati svoje kolonizatorske cilje.

Da, še več. Za svojo politiko je imela avstro-ogrska vlada vselej oporo ravno v domačem prebivalstvu. Graščakom je bilo jasno, da žive samo od milosti vlade. En sam navaden kmečki upor bi mogel tistih par tisoč graščakov v hipu pomesti. Za obrambo svojih privilegijev so bili graščaki pripravni za policijske službe. Z isto radovoljnostjo so opravljali posle avstro-ogrske uprave, kakor so se nekđaj na sultanov poziv odpravljali na vojsko. Zato je imela avstro-ogrska uprava za vsak svoj čin »voljo naroda« zasé. Z druge strani pa tudi kmetje v svojih težnjah niso smeli biti nepomirljivi. Njihova moč je bila sicer zadostna, da uniči graščake, bila je pa mnogo preslaba, da bi se mogla spustiti v boj z avstrijsko armado. Moralo jim je postati jasno, da si je treba osvoboditev zaslužiti z dobrim vedenjem

nasproti avstrijski upravi. In da si to naklonjenost vlade pridobe, so opustili nacionalne aspiracije in strogo opozicijo.

Znani upravitelj Bosne Kalaj je vladal ti deželi samo z nerešenim agrarnim vprašanjem in te rešitve ni hotel sploh dopustiti. Nasprotno, trudil se je tedanje odnošaje stabilizirati. Vsled prejšnjih kmečkih uporov se je položaj graščakov precej poslabšal. In ker so bili vladi jako pokoren element, je bila ta moralno zavezana, da jim pomaga. S celo vrsto naredb je avstrijska uprava utrdila oblast graščakov in poslabšala položaj kmetov.

Prva taka naredba iz l. 1883. prepoveduje kmetom delitev brez dovoljenja graščaka, ker se, kakor se v nji govori, v seferski naredbi kmetom ne daje pravica, da se smejo deliti. Danes vladno časopisje zagovarja to naredbo, češ, da je treba ovirati razpadanje zadrug po vaseh. Ako bi bilo resnično, ne bi se smela delitev dopustiti tudi s privolitvijo graščaka. V resnici je pa delitev dopuščena, ker imajo graščaki na tem interes, kajti razdeljene kmečke rodbine imajo vsaka zase premalo zemljišča in si morajo krčiti ter obdelovati novo, vsled česar pridejo graščaki v last novega rodovitnega zemljišča, do večjih dohodkov in do naraščanja poljedelstva na kvar živinoreje. Z druge strani je bila ta naredba ugodna za tiste graščake, ki so se hoteli iznebiti svojih kmetov. Kmetstvo je, kakor smo prej rekli, stvarno breme na zemljišču, ki njegovo vrednost znatno zmanjšuje. Ako je graščak hotel prodati ali zamenjati svoje zemljišče, je moral gledati, da prežene z njega kmete in si tako napravi svobodno neobremenjeno zemljišče. S prodiranjem in naraščanjem denarnega pridobitka je nastal nagel razpad vaških zadrug. Graščaki so dopuščali, da se delitev izvrši brez njihovega dovoljenja in čez nekaj časa, ker ni nobeden iz razdeljenih kmetov imel svojega dela zabeleženega v zemljiški knjigi, ga je graščak kot brezpravnega najemnika kar enostavno spodil. Tako so se graščaki lahko oprstili od kmetstva.

Druga vladna naredba je bila, da ne smejo kmetje graditi pa tudi ne popravljati hiš na posestvu graščaka brez njegovega dovoljenja. Pomen te naredbe je večji, nego se na prvi pogled zdi. Prejšnji turški zakoni so izrecno določali, da so graščaki sami dolžni kmetom postaviti hiše in hleve. Ta naredba pa ne samo da graščaka oprošča od te dolžnosti, ampak še kmetom prepoveduje, da si sami na svoje stroške zgrade potrebna poslopja, ter jih s tem spravlja v vedno večjo odvisnost od graščakov.

Kmetje so, kakor smo prej rekli, imeli pravico prvokupa. Te njihove pravice jim nihče ne ščiti. Graščak zemljo proda lahko

takrat, kadar kmet nima denarja. Ta se mora obrniti na Länderbanko za kredit, in čez nekoliko mesecev dobi polovico odkupne vsote. Graščak pa ni hotel ali mogel tako dolgo čakati. Prodal je torej zemljišče kakemu trgovcu, obremenjeno s kmetstvom in ta pozneje zahteva od kmeta mnogo večjo ceno, nego je on dal za zemljo.

Da pospeši rešitev sporov med graščaki in kmeti zaradi količine haka (davek in natura), je vlada odredila, da se taki spori razsojajo v prvi instanci, da proti razsodbi ni pritožbe ter da so za take spore kompetentne politične oblasti. S tem je krajevni policijski uradnik postal vsemogočen gospodar. Sodbe so bile tako nepravilne, da se je pritožb kmetov proti njim že naveličala tudi sama vlada v Sarajevu. Zaradi tega se je odredilo, da morata pri sodbi biti navzoča po dva kmeta in po dva graščaka. Ali s tem je bilo kmetu malo pomagano. Oni pred sodiščem niso znali braniti svojih interesov tako energično kakor graščaki. Uradnik, ki je sodil, ni poznal niti jezika niti šeg, ki so glavni vir prava za odnošaje med graščakom in kmetom, in on je končno stvari sodil tako, kakor so mu to nalagali politični interesi, katere je imel pred vsem varovati. Graščaki so pa znali vedno svoje interese napraviti solidarne s političnimi interesi.

Naposled je vlada še na neposreden način okrepila moč graščakov. Avstroogrška uprava je našla v Bosni jako velike komplekse državnega zemljišča, zlasti gozdov, za katere je Turčiji v aneksijski krizi plačala osemdeset milijonov kron. Politične usluge je nova uprava poplačevala s tem, da je dotičniku poklonila večji ali manjši del teh gozdov in zemljišč. Godile so se se pri tem najostudnejše zlorabe, pri čemer so bile brezobzirno tep-tane pravice služnosti, ki so jih na tem državnem zemljišču imele številne vasi. Na tisoče hektarov zemljišča je bilo darovano graščakom, ki so potem na njih naselili kmete. Sedaj pa vlada daje kmetom kredit za to, da si to zemljišče kupijo!

Dočim se je vlada trudila, da stare fevdalne odnošaje ohrani, so jih nove življenske potrebe iz temelja razdirale in ustvarile tak položaj, da se mora sedaj ali fevdalizem odpraviti ali pa mora nastati krvav punt. Tekom tridesetletne vlade Avstro-Ogrske v Hercegovini se je hitro izvršila prememba oblike blagovnega proizvodjanja, se zagazilo globoko v kapitalizem, in se zasnovala kapitalistična država z mnogimi dotlej nepoznanimi potrebami.

V selskih zadrugah za časa turške vlade se je ne samo živina priredila, ampak so se izdelovale tudi vse druge domače potrebščine, Posodje, vozove, mize in drugo pohištvo so vsi kmetje sami

izdelovali. Oni so obdelovali volno, konoplje in kože, tkali platno in sukno in si sami krojili obleko. Jako malo je bilo potrebščin, ki so se morale kupovati v mestih za gotov denar. Kmet se je mesta ogibal. Tje je hodil po navadi le starešina zadruga, kadar je to bilo neobhodno potreba, kajti po mestih so živeli Turki, krščanski kmetje so pa bili izključno prebivalci vasi, katere so samoupravno opravljali. Za potrebe svoje hiše je smel kmet v skupnih gozdih sekati, kolikor je hotel, istotako je smel na skupnih pašnikih brezplačno pasti svojo živino. Njegovi davki so obstajali večinoma in natura, a njegovo bogastvo je tvorila živina in obilnost živeža. Težko breme za kmeta je bil pa graščak in zakupnik davkov. V odnošajih kmeta in graščaka je vladalo zaupanje. Graščak, ki je dobival svoj del in natura in ki je imel vsled slabo razvitega obrtništva le malo prilike za prodajo, ni imel razloga, da bi kmetom jemal več pridelkov, nego je bilo potreba njemu in njegovi rodbini za udobno življenje.

S prihodom Avstro-Ogrske se je položaj temeljito izpremenil. Naglo je zavladal denarni promet, ki je neusmiljeno razdril vse dotlejše patriarhalne socialne in rodbinske razmere. Nova uprava se je nemudoma lotila gradbe železnic, ki so ji bile potrebne iz pridobitnih in strategičnih ozirov. To je prva oblika placiranja kapitala v kolonijah. V mestih je bilo postavljeno mnogo kasarn in drugih javnih zgradb, kajti v Bosno se je namestilo toliko vojaštva in uradništva, kolikor ga za turške vlade ni bilo nikdar. Posebno pazljivost je posvetila nova uprava razširjanju in lepševanju nekaterih mest, to pa v svrhu agitacije. Samo zaradi reklame je Bosanska uprava potrosila ogromno svoto denarja. V tem se je posebno odlikoval Kalaj. Železnice so v Bosni udobnejše nego v celi Avstro-Ogrski. Vasi pa so naravnost zanemarjene, samo da se je ustvarilo nekoliko centrov kot reprezentante kulturne kolonialne politike Avstro-Ogrske. Protežiranje mest je bila druga forma placiranja kapitala. Tretja in zaključna oblika je eksploaticija velikanskih gozdov in bogatih rudnikov. V bosanskem deželnem zboru so se neprestano dvigali glasovi protesta proti temu, in zadnji kongres bosansko-hercegovinske socialne demokracije je bil politična demonstracija proti brezobzirnemu zatiranju delavskega gibanja v kolonizatorskih podjetjih.

Rezultat te politike je denarni pridobitek (Geldwert). Država je uvedla mnogo novih bremen, katere je bilo treba odpravljati v gotovem denarju. Personifikacija bogastva je sedaj postal denar. Tudi kmet je sedaj potreboval čimdalje več gotovine. Zato se je moral lotiti bolj intenzivnega obdelovanja polja, da pridelal več

žita in na ta način pride do denarja, kajti ogromno število uradnikov, vojakov in delavcev, ki so naglo preplavili deželo, je potrebovalo velike množine živil. Prejšnja vaška obrt je hitro propala, ker so cenejši in lepši avstrijski fabrikati zasuli mesta in vasi. Kmet je postal, kar se tiče zaslužka, odvisen od mesta, kjer se je začel razvijati nov način zaslužka: trgovina. Da pride do denarja, je kmet začel naglo krčiti kamnito in s trnjem poraslo zemljišče (ki pa ni bilo njegovo, ampak graščakovo), čimdalje bolj opuščati nerentabilno živinorejo in se pečati s pridelovanjem enega samega živila: žita. Sedaj je moral vse svoje potrebe kupovati za gotov denar, ki mu je torej postal neobhodna vsakdanja potreba. Na drugi strani se pa v gozdovih ni več smelo sekati in na pašnikih ne pasti živino. Tako so mu nastali zopet novi stroški. V graščakih je sedaj nastal silen pohlep po bogastvu, ki so ga v obliki denarja lahko brez mere kopičili. Ker ni imel vedno in vselej denarja, se je moral kmet zadolževati v mestu in vaseh in tako mu je prišlo na hrbet novo breme: parazit izposojevalec. Končno so prišle še mnoge globe in sodni stroški, za katere se prej ni vedelo; z graščaki so se vršile pravde brez konca in kraja in neupravičeno sekanje v gozdovih, nepokornost in neposlušnost so povzročale mnogo denarnih kazni.

Tudi v Bosni kakor v vseh drugih kapitalističnih državah pade državno breme glavno na ekonomično slabše sloje. Od 74.000.000 kron deželnega budžeta tvorijo posredni davki dve tretjini. Letos so bili neposredni davki znižani za cele 4 milione, zato so pa bili za istotoliko povišani posredni davki. Obstoječi neposredni davki so razdeljeni tako nepravilno, da se sme trditi, da jih plačajo samo mali kmetje. Kakor mora kmet dati svojemu graščaku tretjino pridelkov, tako mora obenem državi odrajtovati desetino vsega pridelka v denarju. Graščaki plačajo jako malo davka. Samo en primer! Kmet Četojević je imel od svojega posestva vseh dohodkov 636.90 fl. Od tega je takoj plačal državi desetino 63.69 fl., graščaku tretjino 191.07 fl, drugih davkov 10 fl. Graščak Mehmed beg Pejić ima posestvo v vrednosti 6130 fl. Od tretjine je imel dohodka 1015.11 fl. A od tega je plačal davka vsega skup 26.39 fl. Skupno breme od kmetovih prihodkov tvori torej 41.07%, a od graščakovih samo 2.60%. Večja potreba poljedelskih pridelkov je naglo dvignila cene zemljišč, in istotako je zemljišče prišlo večkrat v promet. Mnogim graščakom je bolj kazalo zemljišče prodati pa se pečati s kakim drugim poslom. Da si zemljišče oproste od kmetovstva, so poizkušali z vsemi sredstvi kmete z njih pognati. Od tod izvirajo iz najbolj ničevih

razlogov započete pravde za odstranjenje z zemljišča, ki napravljajo kmetom ne malo skrbi in stroškov. Te pravde imajo jako pogosto ugoden izid za graščaka in pregnani kmet se nima kam drugam naseliti, kakor na državno zemljišče. Prošnje za dovoljenje naselbe na državnem zemljišču čakajo na rešitev po dve, tudi tri leta. Ako si je kmet med tem napravil nekaj polja in postavil kočico, mu državna oblast, kadar se ji poljubi, radi uzurpacije lahko razruši hišo, uniči setev in ga kaznuje z zaporom. Enemu takemu pregnanemu kmetu je bila hiša sedemkrat razrušena in je zaradi uzurpacije tičal tristo dni v zaporu.

Zaupljivost med graščakom in kmetom je izginila. Graščaki so začeli izvrševati najstrožjo kontrolo, tako da kmet ne sme brez navzočnosti graščaka ali njegovega oskrbnika spraviti letino s polja domov. Letos je kmetom okoli Dubice povodenj uničila vso koruzo, ker je niso začasa pobrali. Toda oni tega niso mogli storiti, ker graščaki niso hoteli priti na polje, dokler ni minil razmazan (velik turški praznik).

Pri pomanjkanju potrebnega denarja ima kmet samo eno sredstvo, da si ga pridobi, če proda svojo živino. To njegovo največje bogastvo se manjša sedaj od dne do dne. Pomanjkanje živine je ne samo poslabšalo kmetu hrano, temveč je bilo zlasti škodljivo zaradi tega, ker je zmanjkalo gnoja, vsled česar je zemlja manj rodovita. Sistem kmetstva vodi bosansko poljedelstvo naravnost v pogubo. Kmet nima interesa na tem, da bi z investicijami zemljišče izboljšal, ker nima zagotovila, da bo na njem ostal, in ker bi v slučaju odkupa moral graščaku zemljišče dražje plačati. Ali on tudi nima za to potrebnega kapitala. Graščak se pa istotako za to malo briga. Tako sta kmet in graščak vzajemno ovira za napredek v poljedelstvu. V takih okolnostih je položaj kmeta čimdalje težavnejši.

Toda novi režim je oškodoval kmeta posebno na dva načina: z uničenjem zadruga in z militarizmom. Zadruga je začela razpadati v tistem trenutku, ko je bila posameznim članom zadruga dana možnost, da si kaj prislužijo in žive izven nje. Mlajši in krepkejši niso imeli več razloga, da delajo in se trudijo za starejše in slabejše. Na tisoče delavnih rok si je našlo posla izven rojstne hiše, iz katere so se ločili. Nasprotujoči si interesi v zadrugi so uničili medsebojno ljubezen. Skupno življenje je postalo nemogoče in delitev se je začela na vseh straneh. Ker so razdeljena posestva za nove rodbine bila premajhna, se je moralo začeti obdelovati dotlej nerodovito zemljišča, ki je seveda jako malo do našalo. Izven zadruga in v vrtincu novega življenja je bil kmet

prepuščen negotovi usodi. Pod turško vlado kristjani niso služili pri vojakih. Novi režim je pa vso mladež odtegnil delu in jo potaknil za dve ali tri leta v vojašnice, in to ne v Bosni, ampak na Dunaju, v Pešti, Pragi in drugod. To škodo na živi moči je občutil kmet posebno trdo, Kadar se mu je sin iz Dunaja vrnil domov, je bil za poljedelstvo maloporaben. Tako je življenje malega kmeta postajalo čimdalje neznosnejše. V teku novega razvoja v Bosni so propadli tudi mnogoštevilni svobodni mali kmetje mohamedanske vere, ki so dotlej na svojem lastnem posestvu brez strahu gledali v bodočnost. Graščaku podložni kmetje imajo razven davka, kakršnega plačujejo kmetje povsod, tudi še izsesavalce, katerim odrajtujejo tretjino, ponekod tudi polovico dohodkov. Čisto naravno je, da tako stanje ne more dolgo trajati, da mora priti do obupa, čigar plod je ta punt. Ako vlada hoče ta upor pojasniti s tem, da popisuje položaj kmeta kot neprimerno boljši proti prejšnjemu, ni to čisto nič drugega kakor poizkus zvrniti krivdo tja, kjer je ni. (Konec.)

F.:

Politično življenje in naziranje antike.

(Konec.)

Kakor je Platonov učenec, Aristotel, v vseh panogah filozofije sledil svojemu učitelju, tako je tudi v državni vedi zidal na isti fundament, ali vendar je pokazal popolnoma drugačno teorijo oz. nazore. Platon je bil pristaš idealistične smeri, Aristotel pa se je po svoji naravi nagibal k empirično-realistični šoli; v kolikor pa je bil idealist, je bil le vsled upliva svojega učitelja. Zato je pač opisal, kako si predstavlja idealno državo, a na drugi strani je analiziral istinito bistvo obstoječih državnih oblik. Ker je torej toliko bolj računal z dejanskim življenjem, je sam svoj državni ideal nazival »državo po želji«; kajti videl je, da bi se mogla udejestviti le pod tako številnimi in raznimi predpogoji, da jih ni mogoče doseči, marveč le želeti. Platonu in vsem drugim idealistom očita, da niso upoštevali sledečih, za državnika važnih vprašanj: 1.) Katera državna oblika je po dejanskih razmerah časa najboljša? 2.) Kako bi se dala neka gotova drž. uprava, četudi ni najboljša, obdržati? 3.) Kakšna državna uprava bi bila za

večino držav (oz. mest) najboljša? — Odgovor na ta vprašanje pomeni proti Platonu velik napredek.

Aristotel se pač strinja s Platonom, da naj vodi država pot pravčnosti in blagostanja do višjih, idealnih ciljev. Vzgoja državljanov za krepostno življenje naj bode cilj. Ali Aristotel kakor Platon tega cilja nista stavila nad življenje oz. svet, nego sta zahtevala krepost za zemeljsko, t. j. za telesno-duševno srečo oz. zadovoljnost. Krepost združena s telesnim blagostanjem, t. j. z materielnimi sredstvi opremljena, je namen življenja in bodi skrb države. — Krepost je treba udejestiti in zato je treba zdravega telesa in zmernih sredstev; kakor Platon pravi tudi Aristotel, da je za krepost preveliko bogastvo ravno tako nevarno kakor preveliko uboštvo. Zato smemo le v toliko stremeti za posvetnim blagom, v kolikor ga potrebujemo za udejestitev kreposti; stremljenje po imetju samozase ne prinese prave sreče; zato ne preti le državi, nego tudi vsakemu posamezniku nevarnost, ako mora vsled prevelikega bogastva v posesti maloštevilnih neizogibno priti do stanovskega nasprotja in sovraštva. Ker pa je za srečo človeka treba poleg podpore v sredstvih, dane od njegovih soljudi, za krepost tudi še etične in intelektualne vzgoje, mora človeštvo bivati v urejeni državi ali politični skupini; zakaj človek je že po naravi »zoon politikon«, socialno ali družabno bitje. Država je torej naraven produkt in dovršen organizem, družina pa je naraven element tega produkta, vsled česar Aristotel odklanja Platonov utopični komunizem žen in otrok, češ, Platon je pretiraval princip državne enotnosti.

V družino seveda sodijo tudi sužnji, in te še Aristotel ravno tako smatra za potrebno »orodje« v hiši, kakor antika sploh. Tu je še manjkalo humanitete. Aristotel pa tudi pobija Platonov komunizem premičnin in zemlje. Stremljenje po sredstvih oz. blagu mu je naravno, treba je le zmernosti, in zato je merodajna vzgoja, izobrazba in pravosodje. Ko bo enkrat človeštvo imelo pravi socialni čut, tedaj bo že iz navade oz. socialnosti last poedinca vendar tudi skupna last. Ravno tako je Aristotelu enakomerna razdelitev posestva — utopija. Ovira, ki jo stavi pomnožitev ljudi in katero bi bilo rešiti z izselitvijo kolonij, ni tako lahko rešiti.

Po omenjenih premisah pa je Aristotel moral biti toliko socialist, da je od države zahteval po zakonih utemeljene, stroge kontrole, ki bi preprečila razvoj prevelikih razlik posestnega stanja. Zato je Aristotel trdil, da je država z močnim, zmerno bogatim srednjim stanom najboljše zavarovana. To je namreč za Grke, ki

so bili zlasti pozneje mnogo bolj trgovinski in industrialen narod, v istini obveljalo. Bilo bi zanimivo primerjati, v koliko bi se ta trditev strinjala z našim časom in to z razmerami evropskih držav; jasno je namreč, da so življenjski pogoji raznih pokrajin različni in da bi torej zlasti današnje delavsko vprašanje tvorilo važen problem za primerjanje.

Aristotel uvideva, da bi imela biti glavna skrb države, po možnosti izenačiti razmerje posestev oz. bogastva, a da bi dosegla ta cilj, je treba razum zakonov in uprave, tudi izobrazbe socialnega čuta državljanov; dalje bi bilo še treba prave razdelitve političnih pravic in časti, upošteva je intelektualne in etične zmožnosti ljudi oz. slojev.

Enakim enako imetja, pravic in časti, neenakim proporcionalno; kajti raznim zmožnostim, dolžnostim oz. zaslugam naj bode kakovost oz. vrednost imetja, pravic in časti sorazmerna. V jedru je ta princip pravičnosti isti kakor Platonov, le da je pri Aristotelu bolj individualističen in kot tak bolj precizno in dosledno izpeljan. Upoštevati pa je treba vse momente enakosti oz. neenakosti: rodu, bogastva, nadarjenosti, moralnosti in izobrazbe. Četudi teoretično danes moment rodu ali bogastva nima več te veljave, je v praksi vendar še merodajen. Res pa je, kakor pravi Aristotel, da imajo navadno ljudje napačen pojmov o enakosti radi tega, ker mislijo, da en moment enakosti že zahteva splošno enakost pravic in vsega, in nasprotno, da ena neenakost v splošno odreja vse pravice, čast itd.

S tem pride Aristotel na drž. uprave ali ustave. Ustava je ona oblast ali moč, katero so državljani izročili eni ali mnogim na čelu stoječim osebam; v njej je torej izražena volja socialne skupine. Vendar pa morajo na čelu stoječi organi države imeti pravico zadnje odločitve, ker sicer ne bi bili vrhovna oblast države. Kakovost ustave pa zavisi od tega, kdo ima tako odločilno moč, da s svojo odločitvijo faktično načeluje.

Državljani pač soodločajo do gotove meje; če pa bi niti tega več ne smeli, potem niso več pravi državljani. Zdravo bistvo drž. uprave in moči je v tem, da skrbi za splošno blaginjo; vlada, v kateri bi vladar le gledal na svojo korist, ni več politična, nego je že despotizem, kjer so na eni strani despoti, na drugi pa le še sužnji ali hlapci. Vse vlade oz. uprave, v katerih nadvladuje korist vladajočih ali le gotovih strank (vzemimo proletariata ali agrarcev), vse te uprave so slabe.

Po številnosti državnih voditeljev razlikuje Aristotel 3 vrste, a ker so dobre ali slabe, 6 uprav:

- 1.) Kraljestvo ali avtokracija, ki skrbi za korist cele države;
- 2.) tiranstvo, v korist vladarja samega;
- 3.) aristokracija, kjer minoriteta intelektualno in moralno najboljše skrbi za blagor celokupnosti;
- 4.) oligarhija, kjer minoriteta bogatinov le za se skrbi;
- 5.) politeja (ali demokracija v dobrem smislu), kjer večina ljudstva odloča v splošen prid in blagor;
- 6.) demokracija (v slabem smislu) drugače ohlokracija imenovana, kjer vlada večina ubožnega ljudstva edino v svoj stanovski in strankarski prid.

Seveda pri tej razdelbi ni samo merodajno število voditeljev, nego tudi vodilna misel vladanja; sicer bi pa lahko našteali še več vrst vlad. Aristotel nobeni teh 3 dobrih drž. oblik ne priznava absolutno najboljše vrednosti, ker ve, da nobena ne more doseči idealne višine, in da igrajo realne razmere važno ulogo. To pojasnjuje dalje tudi v tem, da preiskuje, kdo naj načeluje državi, in ko govori o kraljestvu in aristokraciji. Ti dve državni obliki pač slika kot svoj ideal države, ki ga pa je doseči mogoče pod redko danimi pogoji; najlažje je po njegovem doseči »politejo«, t. j. demokracijo v dobrem smislu. — Glede izbire suverenih vladnih organov pravi, da niti majoriteta, niti kralj, niti tiran, niti intelekt in niti moralnost, torej noben teh faktorjev sam zase ne pride v poštev. Na vsak način suponirajo zakoni osebno suvereniteto, ker so bili izročeni osebni oblasti v varstvo; ali zakoni vendar ne obsegajo vseh mogočih slučajev in te mora odločiti neki suvereni faktor. Zakoni zase torej ne morejo vladati. — O majoriteti ali večini ljudstva Aristotel pač pravi, da bi bila sodba večine, četudi bi marsikdo ne imel za pravo sodbo prave zmožnosti, vendar bi mogla biti tedaj v splošno prava. To trditev omejuje prvič s tem, da bi to veljalo za intelektualno in etično srednje-visoko izobraženo ljudstvo, drugič pa s tem, da bi ljudstvo samo v gotovih stvareh z glasovanjem odločalo n. pr. volitve uradnikov, nadzorovanje njih poslovanja, o vojski ali miru. Ta način uprave bi bil dan v »politeji« in to je po Aristotelovem mnenju najlažje uresničiti. To nam tudi potrjuje njegovo mnenje o kraljestvu in aristokraciji. Najboljša državna oblika bi pač bilo monarhistično kraljestvo; a ker bi se redko dobil mož, ki bi vse druge državljane intelektualno in moralno prekašal, ne upošteva kraljestva, nego le bolj govori o razlogih proti njemu. Aristotelov čas še celo ni bil za kraljestvo primeren. Tudi aristokracija, vlada najboljših, mož-filozofov, mu je samo zaželjen ideal. Torej edino »politeja« pride za praktičnega držav-

nika v pošteveh. Ko govori Aristotel o idealni t. j. le zaželjeni državi, misli na predpogoje (četudi neizvedljive), ki naj bi bili dani od narave in slučaja, ne pa morda odvisni od modrosti kakega državnika ali zakonodajalca. K takim predpogojem prišteva velikost, lego, podnebje in plodovitost dežele. — Tudi Aristotel svari pred preveliko državo, iz istih razlogov kakor Platon, vendar pa je v nasprotju s Platonom za to, da bi naj bila ob morju.

Ljudstvo oz. narod naj bi bil pogumen za boj, a tudi duševno bogat in vnet za znanost in umetnost; predvsem pa Aristotel želi, da bi bil duševno sorazmerno razvit — in to velja za vse državljane, da bi mogli doseči pravo krepost in razumno sodločati pri državni upravi. Potem bi zavladala splošna sreča in blagostanje, ker politična usposobljenost bi značila splošno človeško krepost; drugače pa je prva z drugo v nasprotju. Politična umazanost današnjih dni, ki je po splošnem mnenju politikom takorekoč predpisana, najbolje osvetljuje v prejšnjem stavku omenjeno zaželjeno, v resnici potrebno identifikacijo. Ta splošna krepost, ki bi jo naj vzgajala država, morala bi biti telesna, etična in umstvena ali intelektualna, združena v harmonično celoto. Da bi jo državljani mogli udejestviti, bi se nihče ne smel baviti z »nižkim« delom, t. j. poljedelstvom, trgovino in obrtjo, za kar so, kakor že omenjeno, le metoiki (tujci, ki imajo pravo gostoljubja) in sužnji. Lastniki zemlje pa bi bili vendar samo državljani. Enakomerna razdelitev političnih pravic ne bi bila po Aristotelovem mnenju demokratična, nego aristokratična, ker vemo, da on smatra za demokrate le revne in neomikane ljudi, kakršnih bi v njegovi idealni državi sploh ne bilo. Aristokracija pomeni le vlado intelektualno in moralno najboljše manjšine; a ravnokar smo rekli, da bi imeli vsi državljani sodločevati. Tu pa Aristotel kaže na naravno razliko, ki jo tvori starost. Mladina, krepka in urna, naj bi bila za vojaštvo, že dozoreli možje naj bi uradovali v politični upravi, a starci naj bi postali svečeniki.

Možje iste starosti naj bi časovno menjavali državno službo, tako da bi vsakdo prišel na vrsto. Taka bi bila vlada manjšine, kjer bi pa vsled časovne razdeljenosti vendar vsi imeli enake pravice. Ker je »politeja« resničnemu življenju najbližja, t. j. da bi jo bilo po Aristotelovih načrtih najlažje ustvariti, radi tega tvori tudi najvažnejšo točko njegove politične oz. državne znatnosti. Ta drž. oblika tvori sredino med oligarhijo in demokracijo. Tako je bilo v Atenah za časa Solona in peloponeških vojsk;

do tega je prišlo radi reakcije proti radikalni demokraciji ali chlokraciji. Da nam Aristotel še bolje pokaže bistvo »politeje«, preiskuje razne vrste demokracije in oligarhije. Raznovrstnost obeh oblik je odvisna od kakovosti odločilne ljudske mase (demos), da-li jo tvorijo kmetje, ali trgovci, ali obrtniki itd. Za politiko je razlika oz. razmerje med kmeti in ubožnimi sloji posebno važna, dočim pri bogatih le to odloča, da-li zidajo svoje pravice na bogastvo ali rod ali pa na intelektualno in moralnično prednost. Važno je dalje, če ravna vlada po zakonih ali kar po svoji volji; to zavisi tudi od plače za vojaško službovanje. Brez plače morajo revni sloji pač kot nagrado dobiti nekoliko političnih pravic, katerih pa kmet, od poljskega dela, a mali obrtnik od obrti zadržan, ne more uveljaviti, in zato so jih morali sčasoma tudi za politične opravke plačevati.

Prva in zmerna je bila demokracija kmečkega stanu; polagoma je postala meščanska; vojaška služba tedaj še ni bila plačana. V splošno pa so se ljudje prvih demokracij le malo posluževali svojih pravic, dokler jih niso začeli za politične opravke plačevati. Zdaj pa se je razvila ohlokracija t. j. najradikalnejša demokracija; lažje je bilo živeti s političnim denarjem nego z delom. Zato hoče ljudstvo vse popolnoma samostojno voditi in odločati; na shodih sprejeti sklepi so postali pravomočni kakor zakoni ali celo preko teh veljavnih, in tako je nastal v državi nered. Uradništvo je izgubilo svojo moč, demagogi so se igrali z državo in tako je moralo priti do poloma. V oligarhijah se je odločal takozvani cenzus, t. j. veličina državno cenjenega premoženja; čim višji je bil, tem več političnih pravic je posestnik imel, a sčasoma je postal tako visok, da so le še dobili najbogatejši pomembne politične pravice. Zavladali so redki privilegiranci in zdaj ni niti več cenzus odločal, nego je moral biti vsak novi član državnega vodstva tudi od teh privilegirancev voljen in potrjen. Iz tega se je navsezadnje razvilo plemenitaštvo, kjer so se dale visoke politične pravice le še podedovati; pa doslej so se plemenitaši še vendar držali zakonov, dokler niso v najslabši oligarhiji začeli samovoljno vladati kakor kaki tirani. Politeje in neprave aristokracije stoje v sredi, ker so v njih zastopani oligarhični in demokratični elementi, to se pravi, da naj bi združevale interese revnih in bogatih slojev ter jih dovedle do vzajemne zadovoljnosti; razlika politej od nepravih aristokracij pa je v tem, da izravnava prve samo nasprotstvo med bogastvom in ubožtvom, a druge še moralnične in intelektualne razlike. — V oligarhijah je le prav visok cenzus dajal

pravico shodnega glasovanja, v demokraciji, le prav majhen ali ga pa sploh ni bilo treba; v politeji bi odločal srednje velik cenzus. Da bi politeja tvorila sredino, razvidi se še iz mnogih drugih točk, a to naj zadostuje. Omenjena združitev interesov bogatašev in revežev bi torej vodila v povzdigo srednjega stanu, ki je sploh moralično in politično največ vreden, ker mu za krepost in srečo zadostuje zmerno bogastvo oz. posest, in ker v političnem oziru ne more povzročiti niti zavisti ubožnih slojev niti zavisti bogatašev s katerimi se lahko obdrži v ravnotežju; vsled tega bi bil primeren za vodstvo drž. poslov, a na drugi strani za podanika.

Po številu močan srednji stan ima torej največ vrednosti, ker tvori neko raziščišče ali ravnotežje med bogatini in reveži, ter s svojimi glasovi politično odločuje. — Ali ker ni povsodi takega stanu, si Aristotel pomaga z mnenjem, da je torej napram raznim okoliščinam tudi državna oz. politična uprava relativna, torej tista boljša, katero je najlažje doseči in to v hipno izboljšanje slabih in neznosnih razmer. Tu se jasno vidi, da ni bil Aristotel idealist v današnjem smislu, niti pretiran optimist.

Razumen državnik mora torej v dosego relativno najboljšega političnega stanja presoditi, katera uprava bi bila za gotove razmere najboljša; v to svrhu mora premotriti realno utemeljeno moč raznih stanov, njeno razmerje med njimi in po tem razdeliti politična prava, in sicer protiutežno, ker se sicer prikrajšani kmalu zavé in sčasoma upre; ni pa soditi te moči kar vprek, marveč po kvaliteti in kvantiteti. V koliko je moč številne večine (kvantiteta) jačja ali slabša in da-li je več ali manj vredna proti kvalitativni moči bogastva oz. plemenitaštva, izobrazbe in moralnosti? Jeli kvalitativna manjšina (kakor navadno) v ravnotežju s kvantitativno večino? To je po Aristotelovem naziranju odločilno vprašanje. — Ker naj bo v tem ekscerptu prof. v. Arnimove knjige podan le glavni oris antiških političnih teorij, preidem nekaj odstavkov o natančnejši sestavi raznih uprav; saj je vsakemu, ki bi hotel natančnejega vpogleda na to polje, omenjena knjiga in antiška literatura sama na razpolago, a za one, ki se s tem zadovolje, naj bo ta ekscerpt le skromen nadomestek. Podam le še kratek pregled zadnjih odstavkov petega in šestega predavanja oz. poglavja.

Aristotel je svaril pred političnim doktrinarizmom, s katerim bi kdo za neko gotovo stranko utegnil izvajati najskrajnejše konsekvence, ker ekstremi pomenijo na vsakem polju propadanje in potom prekucij vodijo do ravno nasprotnega ekstrema.

Zahteva trajnosti oz. mirnega razvitka do določene stalne meje je prvi predpogoj pametnega naziranja. Demokrat ne sme pretiravati principov enakosti in svobode, ker bi slednjič postali nemogoči. Torej principi sami ne smejo biti pretirani; le zmeren princip lahko jamči za trajnost, ker vodi do določene meje razvoja, oziroma do stanja, v katerem lahko zavlada trajna harmonija.

V svoji kritiki demokratizma nam Aristotel pokaže, da je vsled napake v tedanjem principu bil nevzdržljiv: ker je mesto proporcionalne (sorazmerne) enakosti zahteval aritmetično, po kateri bi vsakdo smel poljubno živeti in kjer ne bi nihče nikomur ne smel ničesar ukazovati. Torej se morajo vsaj menjati oni, ki vladajo in ukazujejo, kakor je to izraženo v Aristotelovi »politeji«.

Tudi princip majoritete ali večine je demokratičnega pokolenja. Četudi priznava Aristotel njegov veliki pomen, vendar tudi pokaže njegovo slabost, če bi bil n. pr. tako enostranski, da bi vse odločbe večine morale obveljati; tako bi si n. pr. večina revnega sloja mogla razdeliti posestva bogatašev, kar bi pa ne odgovarjalo pravičnosti.

Še slabši pa je princip pravice, kakršnega hočejo oligarhi uveljaviti, češ, da imajo pravice deliti le oni, ki imajo največ posestva v rokah, kakor da bi bila država akcijska družba, v kateri prevladujejo oni, ki denarno bolj podpirajo upravo države, in tako bi država služila samo v izrabo revnejših slojev.

Kakor pa je v resnici v obeh omenjenih principih nekaj upravičenega, vendar v državi ne sme nobeden izključno sam zase obveljati; treba je združiti v večini izraženo ljudsko voljo in narodov velepomembni realni kapital, in na tej podlagi deliti politične pravice. V tej združitvi je proizveden takozvani »juste milieu« (pravi miljè), kakor ga nudi »politeja« poleg aristokracij v obrazloženem mislu te besede. Če državnik ne more vedno tega miljeja takoj doseči, mora vsaj delovati proti razdirajočim elementom državne uprave. Poleg posredovanja med bogataši in revnim ljudstvom, in poleg povzdige srednjega stanu, mora državnik vendar vršiti še neko višjo nalogo v tem, da dvigne ali vzdržuje etično in moralno popolnost državljanov; kajti to je najvišji cilj državnega življenja in taka popolnost še posebej zasluži političnih pravic ali prednosti. S to višino postane politično življenje nekaj bolj idealnega, ni več samo boj za posestva in denar, marveč tekma za krepost in modrost.

Preidem Aristotelov nauk o revolucijah, ker je za naš oris že zadostno označen v predidoci snovi.

Aristotel je torej s svojo teorijo politiko povzdignil do znanosti, ter pokazal ideale poleg realne istine življenja.

Četudi ni vseh problemov popolnoma dovršil, je vendar vsaj pokazal metodo, po kateri so njegovi učenci izkušali nadaljevati započeto delo, katero je poleg Platona ostalo glavni vir vseh poznejših šol in učenjakov političnega znanstva. Ker so bili grški učenjaki na vseh poljih učitelji Rimljanov, je tudi politična znanost Platona in Aristotela imela velik upliv na rimsko politično znanost. Izmed šol pred Platonom in Aristotelom so Stoiki splošno učili nekaj sličnega kakor ta dva učenjaka, a vendar so politično teorijo tako razširili, da ni obsegala samo onih »mestnih držav«, ampak ves človeški rod, t. j. torej svetovno državo (kozmpoliteja), v kateri bi veljali le naravni in razumu podrejeni zakoni in analogno taka prava; v teh načrtih je bila skrita neka ideja humanitete, ki pa se ni mogla še razviti. Poznejši Stoik pa se je le toliko posvetil državni upravi, v kolikor je podpirala etiko in človekoljubje. Kozmpolitizem stoične šole se je v helenistični dobi t. j. v 3. st. pr. Kr. mogočno razvil, ker tedaj so mnogi Grki zapustili svojo domovino; poleg kozmpolitizma pa so Stoiki vendar tudi poudarjali važnost individualizma, kakor ga Grki dotlej še nikdar niso. Epikurejci se pa niso za Aristotelovo državnoznanstvo prav nič brigali; njim se je zdela ta znanost sploh nepotrebna, kajti propagirali so najbolj radikalni individualizem. Egoizem tvori njihovi etiki osnovno podlago. Epikurejec je mislil, da bi se vsem ljudem dobro godilo, če bi le vsi bili preišljeni egoisti, in zato država kot skupinski sestav ne more posameznika dosti zadovoljiti. Vsak naj zase skrbi! Modrijanu po Epikuru pač ni treba priti z državo v konflikt, a sicer se naj ne briga za politiko, ker Epikur si je mislil srečo v »tihem kotičku«. Tu torej ni bilo tal za politično oz. državno znanost, tako da se v starem veku ni mogla preko Aristotela nič več razviti. Da pa je, kakor vsa moderna znanost, tudi to polje vzcvetelo pod mogočnim uplivom antike, in da je treba na ta historični razvitek politike in državnoznanstva vedno paziti in ga ceniti, s tem pozivom prof. Arnim končuje svoje zadnje predavanje.

Doneski k agrarnemu vprašanju na Kranjskem.

I.

Auch die landwirtschaftliche Güterherstellung wird sich dem Prinzip der Wissenschaftlichkeit beugen müssen und je eher sie zu dieser Einsicht kommt, desto besser für sie.

Maks Kraft.

Maks Kraft, zelo bistra glava dunajske univerze, se vprašuje v svojem krasnem delu »Güterherstellung und Ingenieur in der Volkswirtschaft, in deren Lehre und Politik«*), delu, katero bi moral vsaj vsak jurist prečitati, v čem da se pravzaprav bistveno razločuje poljedelstvo od drugih blagovnih proizvodanj, ter pride do zaključka: v ničemer. Pomešanje pojmov »blago« (Gut) in »produkcijski element« ter »neka historično-tradicionalna gloriola, ki še dandanes obseva poljedelstvo kot po svoji starosti in običajih posvečeno blagovno proizvodanje«, meni opravičeno Kraft — je vzrok, da še danes odkazujemo poljedelstvu neko izjemno mesto v blagovnem proizvodanju. Zemlja, t. j. tla niso »gospodarsko blago« (ein wirtschaftliches Gut), niso kapital, ampak »produkcijski element«. Ta tla niso bolj omejen produkcijski element, nego katerikoli drugi, marveč so celo domovanje drugih produkcijskih elementov in njihova trajnost ni manjša od one ostalih produkcijskih elementov. Tla samanasebi so mrtva in ne predstavljajo sama zase nikakšnega bogastva, kakor noben drugi produkcijski element. S svojim delom in uveljavljanjem gospodarskih principov napravimo iz njih »blago«, ki edino predstavlja naše materielno bogastvo. Zato pa je vsak kmet obrtnik in vsak veleposestnik industrialec.

Ako se postavimo na to stališče, bomo gledali tudi naše poljedelstvo v čisto drugi luči, kakor do sedaj. Spomnimo se samo na vsa tista bahaštva, s katerimi naš kmet v svoji naivnosti tako zelo rad opleta pri čaši vina: »Toliko in toliko kosov zemlje imam!« Poznam kraj na Kranjskem, kjer se niti to ne vpraša, koliko meri tvoje posestvo, ampak zgolj koliko parcel šteje tvoj

*) Dunaj 1910. A. Hartleben.

»grunt«. In vendar ni bogastvo odvisno od površine in množine zemlje in obratno proporcionalno s številom kosov.

Historično-tradicionalna gloriola starih navad in običajev v poljedelskem blagovnem proizvodstvu pa je glavno zlo, ki ovira napredek v poljedelstvu. Znanstvenost je oni mogočni princip, ki je dvignil našo obrt in industrijo v zadnjih decenijah na tako impozantno stopinjo razvoja, in ako spoznamo resnico, da se naše poljedelstvo ne da bistveno ločiti od drugih vrst blagovnega proizvodstva, potem nam ne bo težko ubrati prave poti, ki nezmotljivo vodi do onega blagostanja poljedelskega stanu, ki ga danes vidimo v obrtniškem in industrijskem (seveda tudi samo v drugih deželah in ne pri nas!).

Ta princip se je ravno iz zgoraj navedenih vzrokov začel šele v poslednjem času v poljedelstvu uveljavljati in sicer z nepričakovanimi uspehi. Na Slovenskem ni seveda še sluha ne duha o tem principu, kar moramo pač pripisovati našim špecialnim razmeram. Narod, ki nima svojih visokih šol, nima ognjišča za velike ideje. Odvisni smo od kulture drugih narodov in tako capljamo vedno za nekoliko desetletij za njimi tudi tam, kjer ne odločuje finančno vprašanje. Težko pa je to še posebej radi tega, ker se pri nas, kakor pri vsakem majhnem narodu zelo težko razvije velika strokovno-znanstvena avtoriteta, ki naj bi dajala krepak impulz našemu gospodarskemu življenju. Vse je premajhno, vse premalenkostno in zato zmožni in energični indidiviji beže drugam.

Kljub vsem tem neugodnim razmeram pa se vseeno kaže, da se bližamo vsaj na Kranjskem neki dobi, ki se hoče, ki se želi sprijazniti s tem odločujočim principom. Sicer je še vse, kar se v tej smeri dela in poizkuša, skrajnje nejasno, megleno in morda ponekod celo birokratsko, toda glavno je, da smo začutili potrebo. Da je čutenje te potrebe nesigurno in nejasno, je čisto naravno, ker izhaja iniciativa od ljudi, ki čutijo pač potrebo principa, ki so čitali in videli, da se je ta princip v drugih deželah obnesel, katerim pa je poljedelska in poljedelsko-tehnična veda popolnoma tuja stvar. Kdor vé presoditi pomen znanstvenih principov v poljedelskem blagovnem proizvodstvu, ta bo ob tej priliki prav občutil škodo, da nimamo nobene tostrokovne avtoritete, katera bi si s svojo duševno in znanstveno silo one, ki so vodilni faktorji in ki so začeli stoprav čutiti potrebo znanstvenih principov, kratkomalo podvrgla ter jih vodila s svojimi pomočniki do sigurnih uspehov v našem poljedelstvu.

Pa da nas ne zavede abstraktno razmišljanje predaleč, hočemo dati svojim mislim popolnoma konkretno obliko.

Agrarna politika na Kranjskem danes dobro vé, da bi se dalo na tej talni površini dvakrat do trikrat toliko pridelovati in tudi vé, da se to doseže z melioracijami, ki so znanstveni princip v poljedelstvu. Dobremu instinktu so sledili, ko so bili nastavljeni v deželi tudi 3 inženirji kulturni tehniki; skoro v isti sapi smo pa slišali v deželnem zboru predlog, da se nastavijo travniški mojstri, ki naj potujejo po deželi ter poučujejo ljudstvo o osuševanju lok*) in preureditvi travnikov. Ta predlog je ravno tak, kakor če bi kdo predlagal, naj se nastavijo cestni mojstri, da nam bodo gradili ceste.

»Agrarske operacije« na Kranjskem gotovo niso to, kar bi morale biti, in deželni zbor je lansko leto prav srečno posegel v njihovo delovanje — a kdo nam vé povedati, kje tiči njihova glavna napaka?

Deželni odbor kranjski snuje specialen melioracijski urad. Ali veste, kolikega pomena bo ta urad za nas? Pojdite pogledat na Češko! Toda kdo mi vé povedati, kako naj ta urad organiziramo in katero delovno smer naj mu damo? No, tisto pač, ki so jo dali Čehi svojemu! Napačno! Naše potrebe in naše razmere so drugačne, nego češke, in zato mora hoditi naš urad svojo pot.

Tu navedena fakta seveda nočejo biti kritika naše politike, ampak so čisto naravna dejstva. Za politiko zadostuje, da občuti potrebo in dà iniciativo, izpeljavo pa prepusti strokovnjakom. Mera veličine politike pa je razmerje politike k strokovnjaku. Strokovnjak ni orodje, ampak možgani politike.

Velika je torej naloga inženirja zemljedelca in zato se ne sme smatrati običajnim uradnikom, ampak za duševno potenco, ki lahko v največji meri odločuje o vprašanju blagostanja našega naroda. Ostro očrtati nejasne misli, jim dajati konkretne oblike na polju našega poljedestva, to je njegova naloga in te se mora dobro zavedati in torej ne spati na zapečku s svojo pametjo. Princip znanstvenosti, ki je pravzaprav fundament vsem drugim tehničnim principom, mora izkušati uveljaviti do skrajnosti v organizaciji in proizvajanju našega poljedelstva. Ne tožiti in jadicovati, da nisi našel pravega odmeva za svoje ideje, umevanja za svoje načrte! Ne tarnati, da ni še naš čas, da ni naš kmet dovzeten in zrel za moderne poljedelsko-tehniške naprave! Neuk je,

*) Loka = moker ali zamočvirjen travniški kompleks; ako ga osušimo postane travnik. Torej ne „osuševanje travnikov“, ampak „osuševanje lok“!

da, ali vprašaj se rajši: »Kaj sem storil že, da ga poučim, da ga pridobim zanje«; zakaj to je v prvi vrsti tvoja naloga! Uči; ako je tvoja beseda pametna in tvoja ideja zdrava, bo gotovo naša rodovitna tla. Ako ti ni čas naklonjen, nič zato. Časi se izpreminjajo, zdrave misli pa ostanejo in klijejo kakor dobro seme.

Kakor vidimo, gre pred vsem za to, da razbistriamo osnovna vprašanja našega poljedelstva. Za najvažnejše osnovno vprašanje smatram vprašanje organizacije duševnih sil, ki bodo neposredno vodile poljedelsko blagovno proizvodnjo, t. j. vprašanje tehniških uradov, s katerim se ravnokar bavi dež. odbor. Od pravilne sestave teh uradov je odvisen ves naš napredek poljedelskega blagovnega proizvodnje in zato bi bilo želeto, da noben slovenski inženir zemljedelstva (sicer zelo pičlo število!) ne zamudi prilike, izraziti o tej organizaciji svoje mnenje.

Ta organizacija mora odgovarjati našim faktičnim potrebam in zato moramo najprej te spoznati. Ako pa hočemo te spoznati, se moramo najprej poučiti vsaj o najvažnejših principih poljedelske tehnike, t. j. zlasti o bistvu takozvanih talnih melioracij in pozneje o pomenu operacij, ki tvorijo tudi del poljedelske tehnike.

V prvo spoznavanje naj nas uvede naslednji odstavek.

II.

Bistvo melioracij kulturnih tal.

Poljedelsko blagovno proizvodnjo je, kakor vsako drugo blagovno proizvodnjo, popolnoma tehniškega značaja; zato se je moglo šele tedaj povspeti na noge napredka, ko je vzcvetela zemljedeljska*) tehnika, katere duševni reprezentantje so inženirji poljedelstva, inženirji kulturne tehnike in inženirji šumarstva**). Torišče inženirja poljedelstva je agrikulturna kemija, uprava in tehniški obrat poljedelstva; ono inženirja kulturne tehnike fizika tal, hidravlika, geodetika in matematika, ali da se konkretnije izrazim: njegova naloga je v prvi vrsti ustvarjati poljedelsko-tehnične objekte. Iste naloge rešuje inženir šumarstva na šumarsko-tehničnem polju, kateremu pa se kot še posebno važen pridružuje šumarski obrat.

Inženir poljedelstva se je vsaj doslej najbolj uveljavljal v poljedelski industriji (na veleposestvih, v sladkornih tovarnah),

*) Zemljedelstvo = Bodenkultur, poljedelstvo = Landwirtschaft.

**) Želeto bi bilo, da bi se ta izraz pri nas vdomačil za nemško besedo „Forstingenieur“, ker gozdar je delavec v gozdu in logar pa gozdni čuvaj.

dočim inženir kulturne tehnike osredotočuje svojo delavnost v poljedelski obrti. On izkuša zlasti s strogo tehničnimi pripomočki (regulacijami, osuševanjem, namakanjem, preskrbovanjem z vodo, napravo komunikacij) dvigniti produktivno silo kulturnih tal, dvigniti blagovno proizvodnjo tudi na malih kmetijah.

Kulturna tehnika je šele v zadnjem desetletju dokazala svojo »udotvorno silo v poljedelstvu; to pa ji je bilo mogoče le na ta način, da je pripoznala v polnem obsegu princip znanstvenosti. Zapustila je pota empirike in se postavila popolnoma na znanstveno podlago. Nevenljive zasluge za ta velikanski napredek moramo pripisovati v prvi vrsti neutrudljivemu češkemu pedologu inž. Josipu Kopeckemu, pedologičnemu referentu češkega kulturnega sveta in profesorju praške češke tehnike. Vodilna misel njegovih raziskavanj, ki so sedaj priznana že v vseh strokovnih krogih, je, da produktivnost tal ne zavisi zgolj od kemičnih spojin, ki se nahajajo v njih, ampak v prvi vrsti od fizikalnih lastnosti tal. Zaman se torej gnoji in dovaja zemlji potrebne kemične snovi, če je zemlja mrzla, mokra in za vzduh nepristopna. Kemična raziskovanja so večkrat dognala v tleh zadostne množine kalija, kalcija, fosforove kisline itd. in vendar so bila tla neproduktivna, nerodovitna. In zakaj? Odgovor na vprašanje ni težak: radi tega, ker je nedostajalo fizikalnih predpogojev za pretvarjanje omenjenih elementov, odnosno spojin omenjenih elementov v druge kemične spojine, ki jih rastlinske koreninice lahko vsesavajo in rastlinsko telo asimilirajo.

Temeljni predpogoji, da nam kulturne rastline dobro uspevajo, so gotove fizikalne lastnosti kulturnih tal.

Kakšne lastnosti pa terjamo od dobrih, za čim največjo rastlinsko produkcijo sposobnih tal?

Dobra kulturna tla morajo biti primerno porovita, lasovita (kapilarna) ter primerno propustna; od teh lastnosti zavisi, koliko vode, koliko vzduha in koliko toplote lahko vsebujejo. Voda, vzduh in toplota pa so glavni činitelji v razvijanju in uspevanju rastlin.

Zgoraj navedene lastnosti tal so odvisne v prvi vrsti od kakovosti zemljin, potem pa tudi od konfiguracije terena.

Čistejšje glinice in ilovice so, zlasti če vsebujejo mnogo železnega oksidula, malo porozne, zelo lasovite in malo propustne. Take zemljine imenujemo težke zemljine. Te vzdržavajo mnogo vode v sebi, in inženir kulturne tehnike pravi, da so to zemljine velike »vodne kapacitete«. Ker vsebujejo dosti vode (včasih celo do 95% porovega voluma), so te zemljine mrzle, in ker so taka

tla malo porozna, so tudi malo propustljiva, in ako tvorijo te zemljine nevgodno konfiguriran teren, se nabira voda na njih in jih potem zamočvirja.

Take zemljine pa vzdržujejo tudi malo vzduha, so torej zemljine majhne »vzdušne kapacitete«. Rastline neobhodno potrebujejo talnega vzduha. Vzduh je dušik in kisik; poslednji oksidira gotove kemične spojine v zemlji ter jih napravi raztopljive v vodi, ki jih doceja rastlinskim koreninam, odkoder dohajajo v rastlinsko telo. Nekatere rastline (leguminosae) pa se okoristijo tudi z dušikom potom posebnih korenin in nekih talnih bakterij. Za uspešno rast trav je potrebno, da je v zemlji najmanj 6—10 volumih procentov vzduha in za uspešno rast žit minimum 10—18%.*)

Diametralno nasprotno lastnosti imajo peščene zemljine. Te so majhne »vodne kapacitete«, velike propustljivosti, velike vzdušne kapacitete, so zelo tople in dostikrat celo tako vroče, da rastline zgorevajo na njih. Te zemljine se kažejo zato za obdelovanje neprijetne, ker so predobre sprevednice toplote. Podnevi se silno hitro in močno razgrevajo, ponoči hitro ohlajajo.

Med tema dvema ekstremoma, pa je vsepolno zemljin najrazličnejših nijans v teh lastnostih.

Glavni princip melioriranja tal obstoja v reguliranju njih fizikalnih lastnosti. Če je zemlja mokra, teška, nepropustljiva in vsled tega mrzla, jo je treba osušiti, zrahljati, napraviti propustljivo, provzdušno in s tem tudi toplo. Ako pa je presuha, prepropustljiva in prevroča, jo je treba namakati, zadrževati vodo v njej in jo na ta način ohlajati. Voda igra v zemlji, t. j. v rodnih tleh najvažnejšo vlogo. Ona dovaja skoro vse rastlinam potrebne elemente kot raztopnine v njihovo telo, tvori pa tudi sama vedno največji procent svežega rastlinskega telesa. Kemički so dognali, da vsebuje sveže travno-rastlinsko telo 75—85% svoje teže vode.

Rastline pa, kakor nas uči botanika, vodo tudi izdihavajo ali transpirirajo. Te množine so prav znatne, ali ker nam do sedaj nedostaja splošnih opazovanj — vsa tozadevna opazovanja so se vršila samo na posameznih individijah — jih ne moremo še točno številično izraziti.

Jasno je tudi, da ne morejo rastline vkoristiti vse vode, ki pade na talno površino, ker sproti izhlapeva. Hellriegel, Riesler in drugi opazovalci**) zatrjujejo, da rabijo rastline summa summa-

*) Friedrich: Kultt. Wasserbau. I. str. 31.

**) Friedrich: Kultt. Wasserbau. I. str. 378. Druga izdaja.

rum za tvorjenje 1 kg suhe snovi svojega telesa 200 (oves) do 400 kg (krma) vode. Ako vporabimo te številke na enoto površine, dobimo prav znatne količine vode, ki jo potrebujemo na travnikih ali poljih. Za žito, ki raste 120—150 dni, potrebujemo 1500—2000 m³ za 1 ha. To odgovarja dnevni uporabi 100—150 hl vode ali 1—1,5 mm dnevne padavine.

Trave in krmne rastline transpirirajo še intenzivneje in imajo tudi daljšo vegetacijsko periodo. Zanje se računa po istih podatkih 4000—5000 m³ pro 1 ha ali 200—250 hl za dan in 1 ha, kar odgovarja 2—2,5 mm padavine na dan v vsej vegetacijski dobi.

Te vodne kvantitete morajo imeti rastline vedno — poleg drugih vegetacijskih pogojev — na razpolago, ako hočemo, da nam dobro uspevajo. Toda nič več, kakor ravno te! Poizkusi so dokazali, da rastline najbolj uspevajo, ako živijo v neki določeni vlagi, t. j. v tako zvanem »vlažnem optimumu«. Prevelika vlaga v tleh brani zlasti vzduhu vanjo in ta je rastlinam ravno tako neobhodno potreben, kakor voda sama, zakaj brez vzduha v tleh rastline ne žive. Kakor smo že zgoraj omenili, obstoja tudi tukaj neka spodnja meja, t. j. za trave 6—10, za žita 10—18% pornega voluma. To je t. zv. »vzdušni minimum«.

To so torej bistveni principi melioriranja tal in neizogibni predpogoji uspešne rastlinske produkcije. In šele tedaj, ko smo uravnali fizikalne lastnosti kulturnih tal, nam je misliti na njih umno mehanično obdelovanje in gnojenje etc. Zato pa tudi ni čudno, da n. pr. prof. inž. Kopecky popolnoma zapostavlja kemična preizkuševanja tal in gnojenje za travnike ter ne pripisuje tudi omlajevanju travnikov nikake posebne važnosti, ker se primerno tehnično urejeni travniki sami omlajujejo in obsevajo. Na melioriranih travnikih kisle trave same od sebe izginejo, ker so jim vzeti življenjski pogoji, in se naselijo pitne trave, ker so jim življenjski pogoji dani. Vsaka rastlina zahteva zase sebi lastnih, neobhodno potrebnih odnošajev in se le z veliko težavo ali sploh nikoli ne prilagodi drugim. Močvirnice zahtevajo veliko vlage, pristno kraške rastline svojo sušo, gorske rastline hlad itd. in če jih presadiš na kraj, ki je klimatično in fizikalno drugačen kakor njihov rodni, ti opešajo ali celo zamro. To je važno spoznanja za poljedelca in inženirja kulturne tehnike, vendar pa se ne sme formulirati tega spoznanja v striktno pravilo, ker bi prišli na ta način do popolnoma napačnih zaključkov. Gnojenje je res šele tedaj na mestu, ko smo uravnali fizikalne lastnosti tal, potem je

pa tudi neobhodno potrebno. Jasno je, da z vsako žetvijo tla znatno obubožajo, in ako jih samo izkoriščamo in nikoli ne dodamo snovi, ki jih z žetvijo odstranjujemo, mora biti teh snovi sčasoma konec in kulturna tla nam odpovedo svojo dobrodelno službo.

Kulturna tla, bodisi da so to travniki, pašniki ali pa polja, melioriramo torej na ta način, da izboljšavamo njihove fizikalne lastnosti ter jim potem v obliki gnojil dodajamo kemičnih snovi, ki jih rastline potrebujejo za zgrajevanje svoje telesne substance. Kmet ne more spoznati slabih fizikalnih in kemičnih lastnosti svojih zemljišč, ker nima za to niti potrebnega prirodoslovnega znanja, niti potrebnega časa; tudi poljedelcu vobče se istotako godi. Prvi je zgolj delavec zase, drugi je lahko tudi gospod a delavec in opravitelj na svojem zemljišču. Zato je treba dati tema dvema ob stran tehnično misel, t. j. zemljedelca-inženirja,*) ki bo za nja mislil in dirigiral njih delo, da bo tem plodonosnejše, tem več sadov rodilo. Tako se bo uveljavil princip znanstvenosti v poljedelstvu.

Na mestu bi bilo, da očrtam tu vsaj glavne pripomočke fizikalnih in kemičnih melioracij — s čim in kako se izvršujejo. Toda moj namen je za sedaj seznaniti našo javnost samo s tozadevnimi in organizatoričnimi principi poljedelstva. Opozarjam pa one, ki se za stvar intenzivneje zanimajo, glede teh detajlov na lepo razpravo ing. chem. J. Turka v »Izvestjih društva za osuševanje Ljubljanskega Barja«, leta 1909 in 1910, čeprav je tehniški del te razprave diletantski, povzet po nemškem »očetu travništva« Dünkelbergu**) in vsebuje raditega nazore, ki ne odgovarjajo kulturni tehniki. (Dalje.)

---

*) Rabi naj se: kmet = Bauer, poljedelec = Landwirt, zemljedelec = samo inženir zemljedelstva, t. j. inženir šumarstva, poljedelstva ali kulturne tehnike. Izraz kmetijstvo naj se sploh ne rabi, ker ni točen! Torej je tudi naslov listu „Kmetovalec“ slab in neumesten, ker se ne piše samo za kmete.

**) Dünkelberg: Der Wiesenbau. 4 Aufl. Braunschweig 1907.

Pregled.

Politični.

Kronist, ki beleži v tej rubriki važnejše dogodke iz slovenskega življenja, lahko z mirno dušo zapiše trditev, da se naši klerikalci ne morejo odkritosrčno veseliti baš opravljenih državnozbornih volitev. Zmagali so, to je res; toda ta zmaga jim kaže, da se je njihovo solnce že nagnilo in da gre njihova pot že — navzdol.

Naj jih obračajo, zavijajo in potvarjajo, — številke iz teh volitev jim kažejo, da jih niti terorizem, ki ga razvijajo, ne bo rešil razpadanja.

Nam se ne zdi nič presenetljivo, da se je število profiklerikalnih glasov pri teh volitvah tako povzdignilo. Celo l. 1907. se nismo čudili, da je bilo število antiklerikalnih glasov tako majhno. Oboje je naravno.

L. 1907. se je le pokazalo, da je bila liberalna stranka popolnoma dezorganizirana in da ni vedela, kaj bi počela s splošno volilno pravico. Pojavil se ji je bil čisto nov terén, ki ga ni poznala in ki ji je bil postavil docela nove naloge, katerih ni znala rešiti. Situacija se ji je bila prehitro izpremenila, pa stranka ni vedela ne kod ne kam. Tudi ni razumela svoje nove naloge in ni znala vlti nove vsebine svojemu programu. Tisti program pa, ki ga je bila dotlej imela, je datiral izza polpretekle dobe in ni bil za nobeno rabo več. Prestar, ves preperel je bil — izkratka, konservativnost je prešinjala liberalno stranko, da ji ni bila kos niti konservativnost klerikalne stranke. In dezorganizacija liberalcev je bila tako huda, da se je človek obotavljal, če je hotel govoriti o liberalni stranki. O politični strukturi ni mogoče govoriti, kjer ni organizacije — in med liberalci je ni bilo.

Socialno demokratična stranka na Slovenskem je l. 1907. tudi marsikoga razočarala. I lastne pristaše

i nasprotnike. To smo priznali takoj po volitvah. Ni nam bilo treba nič olepšati stvari. Stranka je bila mlada in razmere, v katerih je vzrastla, so bile čisto posebne; agitatorjev in in propagandistov je nedostajalo; pravega pregleda še ni bilo (to velja zlasti za Ljubljano!), kakšna je v resnici moč stranke. Toda vzlic temu ni moglo biti govorenje o porazu, ki ga je bila stranka doživela pri volitvah; kajti volitve so baš nazorno pokazale, kakšna je faktična moč stranke, in kako je razdeljena; pokazale so pa tudi smer nadaljnemu delu. Tega spoznanja se socialni demokratje niso branili — in zato je letošnji uspeh precej boljši. Socialna demokracija je delala smotreno ves čas od zadnjih volitev za državni zbor. Gotovo, marsikaj bi bilo lahko še narejeno in storjeno, — a glavno je, da je bilo delo premišljeno in smotreno. S takim delom se uspehi dosežajo.

Kakšna razlika je med socialno demokracijo in liberalno stranko v tem oziru! Ona je revolucionarska stranka — njeno delo pa se vrši mirno in tiho; ta pa je napredna stranka — in vendar ne more nikamor naprej iz kriz; ona je ustanovljena sama v sebi, konsolidirana, ta pa: kolikor glav toliko misli — vsak v nji bi bil najraje sam stranka. Pravijo sicer sedaj, da se je liberalna stranka pomladila. Ne vemo, zakaj naj bi bilo tako. Ali zato, ker so kmalu po september-skih dogodkih vstopili narodni radikali v liberalno stranko? Mlajši so po letih, res; toda po duhu? Ali so dali stranki le eno misel, vsled katere bi kri krepkeje plala? Ali morebiti mladini delajo več v stranki nego starini? In bolje?

Izkratka — ta pomlad v liberalni stranki socialni demokraciji na Slovenskem ne dela in ne bo delala težkih misli. Mogoče pa je in celo verjetno, da so se baš vsled sodelovanja mladinov v liberalni

stranki pomnožili njeni glasovi pri državnozbornih volitvah.

Se en vzrok omenjamo — nazadnje sicer, a ga vzlic temu ne podcenjujemo — politično nasilstvo klerikalne stranke. Kakor vsaka sila vzbudi protisilo, tako je tudi klerikalni pritisk rodil na Slovenskem odpor. Politični matematikarji v klerikalni stranki so se precej ušteli, ko so mislili, da je treba le še krepkega pritiska, in vsaka napredna težnja (ne mislimo tu na liberalno stranko) bo pokopana. Ideje žive večno; zato je vse nasilje klerikalcev na Slovenskem v nekem oziru naravnost brezsmiselno.

Ker je Kranjska jedro slovenske politike pa tudi slovenskega klerikalizma, naj zadošča, da navedemo številke o oddanih glasovih samo iz te dežele. Simptomatične so za naše razmere najbolj! L. 1907. so dobili klerikalci na Kranjskem 48.226 glasov, liberalci in socialisti pa 17.301; razlika med njimi je torej znašala 30.925 glasov. L. 1911. so imeli klerikalci 53.138, liberalci in socialisti pa 26.191 glasov, tako da je bilo razlike 26.947.

Tako se nam dozdeva, da te številke govorijo razločnejše nego vse pisanje po časopisju in kričanje po shodih. Teh števil še slovenski klerikalci ne morejo potvrditi. Niti tendence ne morejo utajiti, v katero se je nagnilo slovensko politično življenje. Tu pa se človeku nehote izvije vzdih: Če bi bili liberalci vsaj šest let pametni, do prihodnjih volitev bi se pač marsikaj še predrugačilo! Zdi se nam, da že zopet postajajo ošabni. Pa bodo zopet neumnosti počenjali . . . Dr. D.

Ženstvo in politika.

Žensko gibanje mora biti v bistvu kulturno. S tem bo uveljavilo svojo neobhodno potrebnost pri onih, ki smatrajo to gibanje le za nekaj hipen, izgrešen pojav med ženstvom, le za delo nekaterih eksaltiranih, po senzaciji hrepenečih

žensk, ne pa za posledico današnjih socialnih razmer; ohranilo si bo pa tudi simpatije onih, ki razumevajo, odobrujejo in pospešujejo žensko probujenje. Nikdar ne sme biti smoter ženskega gibanja le političen in agitatoričen.

V našem času je glavni pogoj splošne kulture zdrava politika, ker kultura posameznika je pač mogoča brez politike, kultura mas pa nikdar. Narod, ki ima le peščico kulturno visoko stoječih ljudi, ni še kulturn; le kadar pojmujejo kulturo tudi široke plasti ljudstva in streme po njej, kadar se skrči krog takozvanih „omikancev“ na neznaten obseg, tedaj ima šele pravico imenovati se kulturn narod. Avstrijska vlada, katero vodijo reakcionarni, buržoazni politiki, ovira kulturo vseh odvisnih slojev, vseh avstrijskih narodov. Število analfabetov, vedno naraščajoči milijoni za militarizem, število otrok, katere izkorišča kapitalizem, so dokumenti za višino kulture na Avstrijskem. A vendar je etična zahteva, da uživaj sadove kulture vsakdo, kakor je tudi vsakdo moralno zavezan, če ima le potrebne zmožnosti, da pospešuje razvoj kulture in jo razširja. Ker tudi ženske hočemo, da bodi kultura splošna, ne samo privilegij nekaterih, zato zahtevamo, da se tudi nam omogoči elementarno delo za razvoj pristne kulture, da se nam da tak delokrog v javnem življenju, kakršen je primeren našim močem in našemu zanimanju.

Ženske duševne zmožnosti so zelo različne od onih, katere imajo moški. Na podlagi raziskavanj ženskih umstvenih in duševnih zmožnosti, kolikor so do danes znana, lahko sklepamo, da se ženstvo ne bo moglo uspešno udeleževati javnega življenja v tako širokem obsegu, kakor moški. V nekatere zadeve pa se bo ravno vsled svojih posebnih zmožnosti bolje uglobilo ter jih bo tudi bolje rešilo nego moški. V zelo zanimivi knjigi „Die Psychologie der Frauen“, katero je spisal na podlagi temeljitih enket nizozemski univerzitetni profesor

Heymans v Groningu, pride pisatelj do zaključka, da se ženska ne more uglobiti v splošnosti in abstraktna pojmovanja: — wie das männliche Denken in der Wirtschaft, so das weibliche im Leben seine höchsten Erfolge erreicht; denn dort kommt es eben vorzugsweise auf das Allgemeine, hier auf das Besondere an. (Str. 183). Ženskam je abstraktno pojmovanje dolžnosti, prava, resnice popolnoma egalno, a na konkretno krivico, na konkretno laž reagirajo ravno tako močno ali pa še močneje kot moški. Psihologija torej jasno označuje ženstvu delokrog v javnosti. Delovalo bo tam uspešno, kjer ni treba dolgih teoretičnih priprav in razprav, torej tam, kjer bo ravnalo zgolj intuitivno in divinatorično. Na ta način bo moralo imeti odločevalni vpliv v vseh onih korporacijah, ki opravljajo filantropične zadeve, kjer je treba imeti mnogo toplega čustva in takta: skrb za sirote, zanemarjeno mladino, varstvo nezakonskih otrok in mater, v mnogih šolskih in bolniških zadevah. Vse to delo je ženstvu danes nemogoče, ker nima volilne pravice, ker ne more v noben zastop izvoliti poslancev, ki bi nesebično in nestransko zastopali ženske interese. Ženska volilna pravica mora biti splošna, ker vsaka druga bi bila brezpomembna, splošna ne le za državni zbor, temveč tudi za deželne zbornice in občinske zastope. Boj za volilno pravico, kakršnega bijejo angleške sufragetke je iz dvojnih ozirov izgrešen: ker je skrajno neestetičen, in ker želi volilno pravico le za del ženstva. Ali pravica, za kakršno so manifestirale 19. marca t. l. proletarke, organizirane v socialno demokratičnih organizacijah, za tako se bojuje tudi slovensko ženstvo. Impozantna in potrebna je bila ta manifestacija. Gotovo bo treba še nebroj sličnih demonstracij, še nebroj peticij, predno bo cilj dosežen, predno bo spoznala naša konservativna vlada upravičenost političnih zahtev ženstva. Značilna za politično delovanje žensk je izjava senata zveznega

parlamenta v Avstraliji: „Senat je mnenja, da je imela podelitev volilne pravice ženskam, kakor jo imajo moški, najboljše posledice. Povsod so se izvršile volitve v najlepšem redu. Pri zadnjih volitvah je bila v posameznih državah razmeroma udeležba ženstva večja nego moških. Vsled ženskega upliva so se sklenile posebne postavbe za varstvo žen in otrok; vendar se niso žene omejile le na take in slične zakone, temveč so se izkazale tudi v zadevah domobranstva in državne politike prav tako brez predsodkov in s širokim obzorjem, kakor moški. Ker je imela volilna reforma, vzlic vsem slabim prerokbam le najboljše vspehe, zato svetujemo vsem državam, ki imajo parlamantarno zastopstvo, da podelijo ženskam volilno pravico.“ Štebi Alojzija.

Socialni.

Nova češka soc. demokratična stranka.

V Brnu se je vršil dne 14. majnika ustanovni zbor nove češke socialnodemokratične delavske stranke v Avstriji. 131 delcgatov je zastopalo 4000 strankinih pristašev moškega in 866 ženskega spola in 600 organiziranih mladeničev. Ta nova stranka je nastala iz onih okrajev in sodrugov, kateri so bili od oficierne češke soc. demokratične stranke izključeni iz razloga, ker so nastopili za enotno mednarodno strokovno organizacijo.

Ta zbor nove češke socialistične stranke je sklenil nekako modifikacijo obstoječega soc. demokratičnega programa, ki povdarja tudi potrebo enotne mednarodne strokovne organizacije in posebej še to, da so skupni strankini zbori avstrijske socialne demokracije najvišja inštanca. Povdarja, da je narodno vprašanje v današnji državi v prvi vrsti vprašanje avstrijske uprave, kojega rešitev pa največ interesira imovite sloje. Dalje se povdarja, da se vprašanje šol za narodne manjšine reši v zmislu predloga soc. demokra-

tičnih poslancev, tako da se subvencionirajo iz državnega fonda take šole vseh narodnosti proporcionalno.

Ta strankin zbor je tudi sklenil postaviti v mnogih okrajih lastne kandidate nasproti oficialnim kandidatom stare češkoslovske soc. demokratične stranke.

To pomenja, da bodo pri teh volitvah stali socialni demokratje nasproti socialnim demokratom v boju.

„Arbeiter Zeitung“ je izjavila, da nemško soc. demokratično strankino zastopstvo nima na ta spor nikakega vpliva niti pravice, da se vmešava v notranje razmere češke socialne demokracije.

Ta nova češka socialistična stranka ima že več listov (med njimi tudi dnevnik „Dělnický dennik“, ki so se ustanovili s finančno pomočjo strokovnih Zveznih central. Tako izhajata sedaj na Dunaju dva dnevnikar čeških socialistov, eden (Dělnické Listy) glasilo stare češke soc. dem. stranke, in drugi (Dělnický dennik) nove socialistične stranke. Po končanih volitvah pa se pričue energičen boj proti separatistom na Dunaju, severnem Češkem in Moravski, da se vzdrži enotnost delavske organizacije soc. demokratične stranke.*)

I. S.

*) Prim. Josef Hudec, Nová soc. dem. strana česká. (Akademie XV. 319—325.) Ured.

Došle knjige.

Dr. Niko Zupanič, Trojanjanci i Arijevci. Prilozi preistoriji i paleoetnologiji Male Azije, Egeje i Balkanskog poluostrva. — Iz LXXXVI knj. „Glasa“ srpske Kraljevske Akademije. U Beogradu 1911.

Maksim Gorkij, Drobne povesti. Poslovenil dr. Alojzij Gradnik. V Gorici 1911. Zal. A. Gabršček. Cena K 1'20.

V. Štech, Malomestne tradicije. Veseloigra v enem dejanju. Prevel V. M. Zalar. Ponatisk iz „Jutra“. V Ljubljani 1911. Založil prevajalec.

Dr. K. Oswald, Volja in dejanje (Psihologična analiza). V Ljubljani 1911. Založila „Omladina“. Cena 70 vin.

Johann Žmavc, Ein wissenschaftliches Geld als sozialer Wertausgleicher. Von — —. Abgedruckt aus Ostwalds Annalen der Naturphilosophie, IX. Bd.

Vladimir Knaflič, Socializem. Oris teorije. (Politično-sociološka knjižnica. Zvezek I.) Založila Goriška Tiskarna A. Gabršček, Gorica 1911. Cena K 4.

Damir Feigelj, Pollitra vipavca. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.

Jan Magiera, Na jugu słowiańskim. (Opisy i wrazenia.) Kraków. Nakładem „Tow. Przyjaciół Słowian Połudn.“

Založništvo L. Schwentner v Ljubljani,

Prešernova ulica št. 3

priporoča nastopne nove svoje publikacije.

Cankar Ivan, Volja in moč. Broš. K 2⁻, vez. K 8⁻. V treh povestih: Melila, Mira, Dana, nam kaže pisatelj disharmonijo med voljo in močjo na umetnikih, ki hrepene po najvišjem cilju, pa omagajo in se končajo spoznavši, da je cilj previsok, moči prešibke. Njih volja jih žene v obupni konec. Pisane so te povesti s tako sugestivno slo, kakršna tiči le v Cankarjevem peresu.

Janka Kersnika, Zbrani spisi. XI. sešitek: Kersnik in njegova doba. Spisal dr. Ivan Prijatelj. Kritika je soglasno priznala nenavadne sposobnosti dr. J. Prijatelja ter ga označila kot tistega, ki je poklican, da nam napiše moderno zgodovino slovenske književnosti in kulture. To knjigo bi moral imeti vsak slovenski inteligent. Cena K 2:50.

Leta 1911 izide še 12. sešitek kot drugi del spisa »Kersnik in njegova doba«, s čimer bo de zbirka končana.

Zbrani spisi Janka Kersnika obsegajo doslej 5 zvezkov v eleg. platneni vezbi po K 6⁻, v fini pol franc. vezbi po K 7⁻.

Kristan E., Samosvoj. Drama v 5 dejanjih. Broš. K 2⁻, vez. K 3⁻. O tem najnovejšem dramatičnem delu se je že izrazila literarna kritika najlaskaveje in je tudi uvrščeno v letošnji repertoar slov. gledišča v Ljubljani. Zanimiva je ta drama v svoji vsebini in po svojem izbrusnem dialogu, vled česar se priporoča tudi v čitanje.

Kraigher Al. dr. Školjka. Drama v 3 dejanjih. Broš. K 2⁻, vez. K 3⁻. Doslej neznan slov. dramatik je posegel z veliko smelostjo v življenje sedanje, v lažnji moralni živce družbe in nam jo predstavil v prizorih, nad katerimi se bodo moralisti zgražali polni ogorčenja. Drama izzvani disonančno in gotovo zapusti globok sled v vsakem mislečem čitatelju.

Milčinski Franc, Pravljice. Z izvrjnimi risbami Maksima Gasparija in F. Birolle. Cena eleg. vez. K 4⁻. Knjiga, kakršna še ni izšla v naši literaturi. Polna prave slov. poezije, primerna otroški fantaziji, pa tudi doraslemu človeku, ki se ob nje čitanja ne more ubraniti onemu posebnemu občutku, kakršen nam polje v duši, kedar se zamislimo in utopimo v mlada leta. Duša slov. ljudstva gleda iz te knjige. Najlepša hvala, ki se more o nji izreči!

Beg A., Slovensko-nemška meja na Kočevskem. Z zemljevidom. Cena broš. 80 vin. Pisatelj je že poznan po drugih sličnih razpravah, v katerih nam je zabeležil z nenavadno natančnostjo in podrobnostjo položaj Slovencev v narodnem, gospodarskem in političnem oziru tam, kjer mejé s tujci. Na podstavi Begovih spisov bo šele mogoče sestaviti pregledne celotno sliko našega položaja, ki, žalbog, ni tak, da nas ne bi navdajal s skrbjo glede bodočnosti.

Trdina Janez, Zbrani spisi. Izšla je že deveta knjiga z zanimivimi, doslej nepriobčenimi pripovedmi. Zanimanje za Trdinove spise raste, lahko se reče, od knjige do knjige. Slov. narod spoznava, kako neizmerno ga je ljubil pokojni pisatelj, s kako skrbnostjo je studiral njegove vrline in napake. Zato pa postane Trdina nedvomno ljubljenee naroda, eden izmed onih, ki si jih zapiše narod v srce. Trdinove spisi v roke, kdor hoče kaj govoriti o Slovencih!

Cena IX. knjigi broš. K 2:50, eleg. vez. K 3:70.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo Novih Akordov, ki so se razširili z devetim letnikom tudi v glasbeno revijo, v nastopajočem, desetem, pa dobe novo, elegantnejšo opremo z izvrjnimi inicialami in vinjetami. Novi Akordi so edini slov. glasbeni zbornik, ki se pod spretno redakcijo dr. J. G. Kreka vzdržuje že celo desetletje in častno izpolnjuje svoje kulturno poslanstvo.

Cena se vkljub znatnim stroškom za lepšo zunanjo obliko ni nič zvišala in znaša za vse leto K 10⁻, za pol leto K 5⁻, za posamezne številke K 2⁻.